

TÜRKÇEDE SESLER

Dilimizdeki sesler şunlardır:

a, b, c , ç , d , e, é(kapalı e), f, g(e), ğ, h, h (hırıltılı), ı, i, j, k', k(a), l(art avurt), l'(ön avurt), m, n (diş ünsüzü), ñ (nazal n), o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, v (çift dudak v'si) y, z, z (peltek)...

Yukarıda görüldüğü gibi dilimizdeki sesin sayısı 29 harfin üzerindedir. Ancak biz bunca sese karşılık alfabemizde 29 harf kullanıyoruz.

Her ülkede, ses ve harf karşılıkları aynı sayıda değildir.

Mesela Anadolu'nun birçok yerinde özellikle sözcük başındaki k sesleri g sesleriyle telaffuz edilir: gız, gadın, goyun, gayseri....; ğız, ğadın, ğoyun, ğayseri

Adanalılar "Adanalılık" demedikleri gibi "Adanalılıh" da demezler. Onlar hırıltılı h sesiyle yani k-h arası bir sesle "Adanalılıh." derler.

Dil bilimi çalışmalarında bunun gösterilmesi gerekir.

Bu nedenle dil bilimi, halk bilimi (folklor) gibi çalışmalarda **t r a n s k r i p s i y o n** alfabesi denilen bir alfabe kullanılır. Bu, bir dildeki bütün sesleri göstermek üzere resmî alfabeye ilave edilen harflerle zenginleştirilen bir alfabedir; buna **bilimsel alfabe** adı da verilir.

Mesela, *deniz* kelimesindeki n sesinin iç Anadolu'da, Balkan ülkelerinde n ile g arası bir sesle telaffuz edildiğini görmekteyiz. Bunun için de nazal n kullanılır : **deñiz**

"**geldin ñi, gittin ñi**" kelimeleri de bu şekilde sıkça söylenmektedir.

Neşet Ertaş usta, *gonul dağı* da demez *gönül dağı* da. O, **ġo'ñül** dağı der.

Batı kökenli kelimelerden, **alkol', rekl'am, rol', santral'** gibi kelimelerdeki "l" sesi de ön avurt ünsüzü, yani incedir.

r sesi için **titrek ünsüz** tabiri de kullanılır.

Kapalı e ise **é** şeklinde gösterilir, Azeri alfabesinin 9. ünlüsüdür. *é l... éşitmek/ işitmek, yér/yer, életmek/iletmek...*

Kapalı é, e ile i arasında bir sestir; bazen e' ye bazen i' ye yakındır.

Çift dudak ünsüzü v'si , Kazak, Karakalpak Türkçelerinin ünsüzüdür.

Peltek z ise Başkurt Türkçesinde kullanılmaktadır: *diñgez* (deniz),

SESLERİN TASNİFİ

A. ÜNLÜLER

Ünlü harfler, çıkış yeri ve dilin durumuna, dudakların durumuna, ağzın açıklığına göre şu şekilde sınıflandırılır:

a) Çıkış yeri ve dilin durumuna göre

1. Kalın ünlüler: a, ı, o, u

2. İnce ünlüler: e, i, ö, ü

b) Dudakların durumuna göre

1. Düz ünlüler: a, e, ı, i
  2. Yuvarlak ünlüler: o, ö, u, ü
- c) Ağzın açıklığına göre
1. Geniş ünlüler: a, e, o, ö
  2. Dar ünlüler: ı, i, u, ü

B. ÜNSÜZLER

Ses Tellerinin Durumuna Göre

- a) Sedasız ünsüzler: ç, f, h, k, p, s, ş, t. (ses tellerini titreştirmezler)
- b) Sedalı ünsüzler: c, v, ğ, g, b, z, j, d; l, m, n, r, y (ses tellerini titreştirirler)

Teşekkül Noktalarına Göre

- a) Dudak ünsüzleri: b, p, m.
- b) Diş-dudak ünsüzleri: f, v.
- c) Diş ünsüzleri: d, t, n, s, z.
- d) Damak-diş ünsüzleri (diş eti ünsüzleri) : c, ç, j, ş.
- e) Ön damak ünsüzleri: g(e), k(e), l, r, y.
- f) Art damak ünsüzü: g(ı), ğ, k(a), ñ.
- g) Gırtlak ünsüzü: h

TÜRK DİLİNİN SES ÖZELLİKLERİ

Her dilin kendisine özgü ses kanunları vardır. Bunları ve istisnalarını iyi bilen biri, kendi diline ait olanla olmayan kelimeleri yüzde seksen, doksan oranında ayırt edebilir.

Aşağıdaki özellikler asli kelimeler için geçerlidir; yansıma ve ünlemler istisnadır.

1. Kalınlık-İncelik Uyumu vardır.

Kalın ünlüleri kalın ünlüler takip eder: yor-gun-luk-tan-dır

İnce ünlüleri ince ünlüler takip eder: gö-rüş-me-le-ri

İstisnaları : ana>anne, karındaş>kardeş, alma>elma, kangı>hangi..

- a) Alıntı kelimelerin bazıları bu uyuma uydurulmuştur: zeval-ı>zavallı, zeytun>zeytin, davi>dava

- b) -yor eki : gi-di-yor

2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu vardır.

Düz ünlüler (a-e-ı-i) düz ünlüler takip eder: sev-gi-sin-den, bi-le-me-dik...

Yuvarlak ünlüleri (o-ö-u-ü),

- a) Ya dar yuvarlak olan u-ü : gö-rün-tü-sü, yol-cu-lu-ğu...

- b) Ya da geniş-düz a-e takip eder. : böl-ge-si-ne, düş-kün-ce...

İstisnaları:

- a) b, m, p, v ünsüzleri bazı ünlüleri yuvarlaklaştırır: kabuk, yağmur, karpuz, avutmak.

- b) Bazı alıntı kelimeler bu uyuma uyarlar: zeytun>zeytin, nereduban>merdiven,
c) -yor eki : baş-lı-yor.

3. **o- ö sesleri yalnızca ilk hecededir.**

Ko-ru-ma-la-rı, bo-ğaz-lı-yan; gö-rüm-ce-si, bö-cek-len-miş...

Alıntı kelimelerde sıkça görülür: radyo, vizyon, kuaför, doktor, aktör...

İstisnaları :

-yor eki uyumu bozar : gö-rü-yor, ba-ğ-lı-yor...

4. **Uzun ünlü yoktur.**

Alıntı kelimelerde çok görülür: sakın, talim, hâkim, memur, bazı...

İstisnalar:

Türkçede vurgu ve tonlamalara bağlı olarak görülür:

yarın, varolmak, yadeller; ağa bey>abi, pek iyi>peki ; bitti, bir varmış bir yokmuş,
güzel, yazık...

5. **Hiatus yoktur (iki ünlü yan yana gelmez).**

Alıntı kelimeler : mu-ayene, su-at, i-ade, re-is, şa-ir, mesa-i....

Alıntı kelimelerin bazılarında y sesi türer: faide>fayda, zaif>zayıf, fiat>fiyat...

6. **Diftong yoktur (aynı hecede iki ünlü yoktur).**

Alıntı kelimeler: koo-pe-ra-tif, koor-di-nat, İng. : sea, see...

7. **Türkçede f sesi yoktur.**

İstisnalar:

a) Asli birkaç kelime : ufak, yufka, öfke...

b) Yansıma kelimeler : fısıltı, fırıldak, efil efil, üflemek, püfür püfür...

c) Ünlemler : of, öf !...

Alıntı kelimeler: efsun, tayfa, mafsalsal, ferman....

8. **Türkçede h sesi yoktur.**

İstisnalar:

a) Asli kelimelerde : hani, hangi, dahi, daha...

b) Yansımalar : hüngür hüngür, hımhım, horultu, harıl harıl.

c) Ünlemler : oh, tüh!...

Alıntı kelimeler : mahsul, tahvil, sahte, ihlamur, haşere...

9. **Türkçede j sesi yoktur.**

İstisnalar : vıj!

Alıntı kelimeler : jandarma, oje, jöle, bej, buji...

10. **İnce a sesi yoktur.**

Alıntı kelimelerde : dikkat, saat, sıhhat, dikkat.
dikkat-li, saat-iniz, sıhhat-i-ne, dikkatsiz derken eklenen ünlüler
incedir.

11. Ayn ve hemze yoktur.

Arapça kelimelerde: mes'ut, neş'e, mes'ele, san'at, hey'et....

12. Kelimeler c, v, z, l, m, n, r sesleriyle başlamaz.

İstisnalar:

C : civciv, cücük; alıntı k. : cinayet, cevaz.

V : vızırıtı, vınlamak; asli k. : var, var-, ver-, alıntı k. : vazo, viyadük.

Z : zıncı, zıncılamak, zım zım ; alıntı k. : zulüm, zakkum.

L : lop lop, lüp lüp; alıntı k. : lokomotif, leyl.

M: mırıltı, mışıl mışıl; kitap mitap, kabuk mabuk; alıntı k. : meal, milat.

N: nine, ninni; asli k.: ne, niçin, nasıl; alıntı k. : neon, namaz.

R: rap rap! Alıntı k. : ritüel, ritm.

13. İki ünsüzle başlamaz.

İstisna : bre!

Alıntı kelimeler: spor, tren, kral, klasik, pres...

14. Kelime sonunda b, c, d, g sesleri bulunmaz.

İstisnalar : yad, ad, od...

Alıntı kelimeler : kitab>kitap, mehtab>mehtap

ilaç>ilaç, tac>taç

derd>dert, merd>mert

reng>renk, ceng>cenk

15. Kelimeler belli ünsüz çiftleriyle biter.

(l. n. r) (p. ç. t. k)

-lp : alp, -lç: ölç, -lt: alt, -lk: ilk

-nç : genç, -nt: ant, -nk : denk

-rp : sarı, -rç : sürç, -rt : sırt, -rk : Türk

Ayrıca -st ile biter: ast, üst...

16. Hece sonunda üç ünsüz bulunmaz.

Alıntı kelimeler : kontr, sfenks.

17. Kelime köklerinde ikiz ünsüz bulunmaz.

İstisnalar:

a) ana> anne, elig> elli

b) vurgu ve tonlama : sakız>sakkız, yazık>yazzık, rakam>rakkam
Alıntı kelimeler : illet, iffet, evvel, cennet, seyyar...

18. Sedalı-Sedasız Uyumu vardır.

Sedasızlar : f – s – t – k – ç – ş – h – p

Sedalılar : v – z – d – g – c – j – ğ – b

Alıntı kelimeler : tesbit > tespit, tesbih > tespîh, meşgul, tesviye, takdir, tekbir...

ÖRNEKLER

iddia

- a) kökte ikiz ünsüz yoktur. –dd–
- b) hiatus yoktur ; –ia–

ritm

- a) r sesiyle başlamaz.
- b) –tm ünsüz çiftiyle bitmez.

mel'un

- a) m sesiyle başlamaz.
- b) düz-yuv. Uyumuna uymaz
- c) ayn ve hemze yoktur.

trafik

- a) iki ünsüzle başlamaz: tr–
- b) Türkçe asli kelimelerde f sesi yoktur.

takdir

- a) Sedalı –sedasız uyumuna uymaz : k, sedasız; d, sedalıdır.

buji

- a) J sesi yoktur.
- b) Düz-yuv uyumuna uymaz: u sesi yuvarlak, i sesi dar-düzdür.

cani

- a) C sesiyle başlamaz.
- b) Uzun ünlü yoktur, a uzun ünlüdür.